

**ТРУДОВЕ ПРАВО,
ПРАВО СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ**

БОЛДІЖАР С. О.,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри адміністративного,
фінансового та інформаційного права
(Ужгородський національний університет)

УДК 342.7

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2020.6.2.2.1>

**ДО ПИТАННЯ ПРО СКЛАД ПРАВОВІДНОСИН У СФЕРІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
«МЕДИЧНОГО ВИМІРУ» ПРАВ ЛЮДИНИ ЧЕТВЕРТОГО ПОКОЛІННЯ**

Стаття присвячена питанню про склад правовідносин у сфері забезпечення «медичного виміру» прав людини четвертого покоління: визначенню суб'єктів, об'єкта та змісту.

Здійснено розподіл суб'єктів на тих, яким надається медична допомога із застосуванням спеціальних методів; тих, котрі надають медичну допомогу із застосуванням спеціальних методів; тих, що організують надання медичної допомоги із застосуванням спеціальних методів; тих, які можуть брати участь у правовідносинах у разі настання певних обставин.

Констатовано, що експлантацію анатомічного матеріалу у донора здійснює бригада вилучення донорських органів. До складу цієї бригади можуть входити від одного до трьох лікарів-хірургів, лікар-анестезіолог, дві сестри медичні операційні та інші спеціалісти відповідного профілю (за потреби).

Визначено підстави виникнення правовідносин у сфері забезпечення «медичного виміру» прав людини четвертого покоління.

Встановлено, що до числа інших суб'єктів, котрі можуть брати участь у правовідносинах у сфері забезпечення «медичного виміру» прав людини четвертого покоління, входять такі особи: повноважний представник, батьки, опікуни чи піклувальники, один із подружжя, один із близьких родичів (дітей, батьків, рідних братів і сестер).

Звертається увага на те, що об'єктом правовідносин є особисті немайнові блага, які стосуються реалізації права на життя та здоров'я людини: права на трансплантацію анатомічних матеріалів, допоміжних репродуктивних технологій, клонування, зміни статті тощо.

Аналізується зміст правовідносин у сфері забезпечення «медичного виміру» прав людини четвертого покоління, котрий складають суб'єктивні права та юридичні обов'язки учасників цих правовідносин. Суб'єктивне право полягає у можливості пацієнтки прийняти рішення про використання ооцитів / ембріонів для лікувальних програм інших пацієнтів після завершення циклу запліднення за наявності залишку невикористаних ооцитів / ембріонів. Юридичний обов'язок є обов'язком лікаря, який надає медичну допомогу із застосуванням допоміжних репродуктивних технологій, проводити клінічний моніторинг і контроль загального стану пацієнтки.

Ключові слова: *правовідносини, четверте покоління прав людини, медичний вимір, суб'єкт, об'єкт.*

Boldizhar S. O. On the question of the composition of legal relations in the field of ensuring the “medical dimension” of fourth generation human rights

The article is devoted to the question of the legal relationship elements in the field of ensuring the “medical dimension” of human rights of the fourth generation: the definition of subjects, object and content.

The subjects are divided into those, who receive medical care using special methods, who provide medical care using special methods, who organize the provision of medical care using special methods, who may participate in legal relationships in the event of certain circumstances.

It is stated that the explantation of the anatomical material from the donor is carried out by the transplant team. This team may include from one to three surgeons, an anesthesiologist, two surgical nurses and other specialists in the relevant field (if necessary).

The grounds for the emergence of legal relationships in the field of ensuring the “medical dimension” of the fourth generation human rights have been determined.

It has been established that other entities that may participate in the legal relationships in the field of ensuring the “medical dimension” of the fourth generation human rights include the following persons: authorized representative, parents, guardians or trustees, one of the spouses, one of the close relatives (children, parents, siblings).

The attention is drawn to the fact that the object of legal relationships are personal intangible benefits related to the realization of the right to life and health: the right to transplant anatomical materials, assisted reproductive technologies, cloning, sex change, etc. The content of legal relationships in the field of ensuring the “medical dimension” of the fourth-generation human rights, which consists of the subjective rights and legal obligations of the participants in these legal relationships.

Key words: *legal relations, fourth generation of human rights, medical dimension, subject, object.*

Вступ. 30 листопада 2016 р. Урядом України було прийнято Концепцію реформи фінансування системи охорони здоров'я, що вважається моментом початку медичної реформи в Україні. Саме відтоді збільшується увага науковців до «медичного виміру» прав людини четвертого покоління, оскільки важливо не тільки змінити принципи фінансування медичної системи України, а і досліджувати доктринальні положення, які відображають суть цих правовідносин.

Правовідносини у сфері забезпечення «медичного виміру» прав людини четвертого покоління є непростим видом суспільних відносин через свою специфіку, що охоплює право на застосування допоміжних репродуктивних технологій, трансплантації анатомічних матеріалів, клонування тощо. Інтереси права та медицини тісно пов'язані між собою, що викликає неоднакові підходи до розуміння складу правовідносин у цій сфері.

Дослідженнями у сфері забезпечення «медичного виміру» прав людини четвертого покоління займалися такі науковці: С.Б. Булеца, З.С. Гладун, М.М. Малєїна, О.Г. Пелагеша, І.Р. Пташник, І.Я. Сенюта, Р.О. Стефанчук, С.Г. Стеценко.

Постановка завдання. Метою статті є здійснення аналізу складу правовідносин «медичного виміру» прав людини четвертого покоління: визначення суб'єктів, об'єкта та змісту.

Результати дослідження. Для повноцінного розуміння правовідносин у сфері забезпечення «медичного виміру» прав людини четвертого покоління необхідно дослідити їхній склад. Склад цих правовідносин включає три класичні елементи: суб'єкти, об'єкт і зміст [1, с. 200–201].

З огляду на характер правовідносин у досліджуваній сфері й аналізу чинного законодавства України необхідно виділити такі суб'єкти правовідносин: 1) суб'єкти, яким нада-

ється медична допомога із застосуванням спеціальних методів; 2) суб'єкти, котрі надають медичну допомогу із застосуванням спеціальних методів; 3) суб'єкти організації надання медичної допомоги із застосуванням спеціальних методів; 4) інші суб'єкти, які можуть брати участь у правовідносинах у разі настання певних обставин.

Правосуб'єктність як здатність виступати учасником правовідносин є необхідною умовою для будь-якого зі вказаних суб'єктів, що включає дієздатність і правоздатність.

Суб'єктом, якому надається медична допомога із застосуванням спеціальних методів, є пацієнт, тобто фізична особа, яка звернулася по медичну допомогу або якій надається така допомога.

Медична допомога може надаватися у разі отримання згоди на медичне втручання з боку пацієнта. Щодо пацієнта віком до 14 років (малолітнього пацієнта), а також пацієнта, визнаного в установленому законом порядку недієздатним, медичне втручання здійснюється за згодою їхніх законних представників [2].

Згода пацієнта чи його законного представника на медичне втручання не потрібна лише за наявності ознак прямої загрози життю пацієнта за умови неможливості отримання з об'єктивних причин згоди на таке втручання від самого пацієнта чи його законних представників [2].

Важливими є також медичні підстави, настання яких необхідне для участі у правовідносинах. Указані підстави наведено у табл. 1.

Таблиця 1

**Підстави виникнення правовідносин у сфері забезпечення «медичного виміру»
прав людини четвертого покоління**

Вид правовідносин	Підстави їхнього виникнення
Трансплантація анатомічних матеріалів	Потреба у здійсненні пересадки анатомічного матеріалу у зв'язку з погіршенням або припиненням функціонування відповідного анатомічного матеріалу
Штучне запліднення	Безпліддя людини, що тягне за собою необхідність у лікуванні із застосуванням методик допоміжних репродуктивних технологій
Клонування	Отримання стовбурових клітин з ембріона людини
Евтаназія	Наявність невиліковного захворювання у пацієнта, який постійно відчуває нестерпні страждання

До суб'єктів, котрі надають медичну допомогу із застосуванням спеціальних методів, необхідно віднести заклади охорони здоров'я, які мають ліцензію на провадження господарської діяльності з медичної практики, та бюро судово-медичної експертизи (що безпосередньо впливає із положень Закону України «Про застосування трансплантації анатомічних матеріалів людині»). Будь-який заклад охорони здоров'я має відповідати вимогам ст. 16–19 Основ законодавства України про охорону здоров'я.

У ст. 3 Основ законодавства України про охорону здоров'я під закладом охорони здоров'я розуміється юридична особа будь-якої форми власності й організаційно-правової форми або її відокремлений підрозділ, що забезпечує медичне обслуговування населення на основі відповідної ліцензії та професійної діяльності медичних (фармацевтичних) працівників [2].

Відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Ліцензійних умов провадження господарської діяльності з медичної практики» від 02 березня 2016 р. № 285 суб'єкт господарювання, який є закладом охорони здоров'я, повинен мати затвержені в установленому порядку: а) статут закладу охорони здоров'я або положення про заклад охорони здоров'я (залежно від організаційно-правової форми); б) штатний розпис;

в) положення про його структурні підрозділи (зокрема відокремлені); г) посадові інструкції працівників; г) правила внутрішнього розпорядку закладу охорони здоров'я; д) клінічні маршрути пацієнта розроблені [3].

Медичну допомогу із застосуванням спеціальних методів у закладах охорони здоров'я надають медичні працівники. Наприклад, експлантація анатомічного матеріалу у донора здійснюється бригадою вилучення донорських органів. До складу цієї бригади входять від одного до трьох лікарів-хірургів (залежно від виду й обсягу донорського матеріалу), лікар-анестезіолог, дві сестри медичні операційні та інші спеціалісти відповідного профілю (за потреби) [4].

Ще одним важливим учасником трансплантації анатомічних матеріалів є трансплант-координатор, котрий є працівником закладу охорони здоров'я, бюро судово-медичної експертизи, спеціалізованої державної установи у сфері трансплантації органів, тканин і клітин, іншого суб'єкта господарювання, що здійснює діяльність, пов'язану із трансплантацією, до посадових обов'язків якого належить здійснення трансплант-координації [5].

Лікар, який входив до складу консилиуму лікарів, що здійснив констатацію смерті мозку особи, не може виконувати функції трансплант-координатора стосовно потенційного донора та / або донора – трупа такої особи. Трансплант-координатор не може брати участь у вилученні анатомічного матеріалу та проведенні трансплантації, у разі якщо він виконував функції трансплант-координатора, передбачені цим Законом, стосовно цього донора-трупа [5].

Суб'єкти організації медичної допомоги із застосуванням спеціальних методів чітко визначені у ст. 6 Закону України «Про застосування трансплантації анатомічних матеріалів людини», а саме: а) Кабінет Міністрів України; б) центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері охорони здоров'я; в) центральний орган виконавчої влади, який реалізує державну політику у сфері державних фінансових гарантій медичного обслуговування населення [5].

Серед них головну роль відіграє центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері охорони здоров'я – Міністерство охорони здоров'я України.

У ст. 8 Закону України «Про застосування трансплантації анатомічних матеріалів людини» визначено обширний перелік повноважень Міністерства охорони здоров'я України у сфері трансплантації. До цих повноважень належать: 1) забезпечення формування та реалізації державної політики у сфері трансплантації; 2) забезпечення нормативно-правового регулювання надання медичної допомоги із застосуванням трансплантації; 3) визначення потреби населення у застосуванні трансплантації та лікарських засобах для імуносупресивної терапії, здійснення аналізу показників діяльності закладів охорони здоров'я, які мають ліцензію на провадження господарської діяльності з медичної практики, що передбачає право надання медичної допомоги із застосуванням трансплантації; 4) забезпечення функціонування й адміністрування державних інформаційних систем трансплантації; 5) розробка й організація виконання державних комплексних і цільових програм, спрямованих на розвиток трансплантації; 6) здійснення міжнародного співробітництва у сфері трансплантації; 7) проведення інформаційно-роз'яснювальної роботи з питань законодавства щодо трансплантації, популяризації прижиттєвого та посмертного донорства анатомічних матеріалів, формування позитивної громадської думки про надання анатомічних матеріалів людини для трансплантації тощо [5].

Отже, Міністерство охорони здоров'я України наділене широким спектром організаційних повноважень у сфері трансплантації анатомічних матеріалів, що свідчить про наявність усіх необхідних інструментів, які дозволяють впливати та визначати вектор розвитку сфери трансплантації анатомічних матеріалів.

До інших суб'єктів, котрі можуть брати участь у правовідносинах у разі настання певних обставин, ми відносимо: 1) повноважного представника; 2) батьків, опікунів чи піклувальників; 3) одного з подружжя; 4) одного із близьких родичів (дітей, батьків, рідних братів і сестер).

Участь кожного з перерахованих суб'єктів у правовідносинах є можливою у разі настання певних обставин, серед яких, наприклад, недосягнення відповідного віку або визнання особи недієздатною.

Виходячи із загальнотеоретичних положень про те, що об'єктом правовідносин є матеріальні чи нематеріальні блага, задля одержання, передачі або використання яких виникають права й обов'язки учасників правовідносин [6, с. 343], ми можемо констатувати, що правовідносини у сфері забезпечення «медичного виміру» прав людини четвертого покоління виникають із приводу таких особистих немайнових благ, як життя та здоров'я людини, а також із приводу надання медичної допомоги із застосуванням спеціальних методів лікування, таких як трансплантація анатомічних матеріалів чи застосування допоміжних репродуктивних технологій тощо. Слід згадати і про результат надання такої допомоги. Як справедливо зазначає С.Г. Стеценко, для суб'єктів, які надають таку допомогу, найважливішим є сам процес здійснення лікування, тоді як для пацієнта найважливішим результатом є одужання [7, с. 22].

Зміст правовідносин у сфері забезпечення «медичного виміру» прав людини четвертого покоління становлять суб'єктивні права та юридичні обов'язки учасників цих правовідносин.

Суб'єктивне право, наприклад, полягає у можливості пацієнтки прийняти рішення про використання ооцитів / ембріонів для лікувальних програм інших пацієнтів після завершення циклу запліднення за наявності залишку невикористаних ооцитів / ембріонів [8].

Прикладом юридичного обов'язку є ситуація, коли лікар, який надає медичну допомогу із застосуванням допоміжних репродуктивних технологій, зобов'язаний проводити клінічний моніторинг і контроль загального стану пацієнтки [8].

Говорячи про зміст цих правовідносин, необхідно розуміти, що норми Основ законодавства України про охорону здоров'я мають безпосередній вплив на зміст цих правовідносин. Йдеться, зокрема, про ст. 6, 9, 10 вказаного закону, де зазначено про права й обов'язки громадян у сфері охорони здоров'я [2].

Наостанок варто зауважити, що «існують також юридичні презумпції, тобто припущення про існування юридичних фактів, які викликали настання певних юридичних наслідків. Самі по собі не будучи юридичними фактами, вони можуть породжувати правові відносини. Як приклад можна навести презумпцію сумлінності медичного працівника під час виконання професійних обов'язків» [7, с. 26].

Висновки. Ми здійснили аналіз складу правовідносин «медичного виміру» прав людини четвертого покоління: визначення суб'єктів, об'єкта та змісту.

До числа суб'єктів належать 1) ті, яким надається медична допомога із застосуванням спеціальних методів; 2) ті, котрі надають медичну допомогу із застосуванням спеціальних методів; 3) ті, які організують надання медичної допомоги із застосуванням спеціальних методів; (4) ті, що можуть брати участь у правовідносинах у разі настання певних обставин.

Об'єктом досліджуваних правовідносин є особисті немайнові блага, які виникають із приводу реалізації права на життя та здоров'я людини: права на трансплантацію анатомічних матеріалів, допоміжних репродуктивних технологій, клонування, зміни статі тощо.

Зміст цих правовідносин становлять суб'єктивні права та юридичні обов'язки учасників правовідносин.

Список використаних джерел:

1. Саміло Г.О. Теорія держави і права : навчальний посібник. Запоріжжя : Просвіта, 2010. 348 с.
2. Основи законодавства України про охорону здоров'я : Закон України від 19 листопада 1992 р. № 2801-ХІІ. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12#Text>.
3. Про затвердження Ліцензійних умов провадження господарської діяльності з медичної практики : Постанова Кабінету Міністрів України від 02 березня 2016 р. № 285. Кабінет Міністрів України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/285-2016-%D0%BF#Text>.

4. Про затвердження Інструкції щодо вилучення органів людини в донора-трупа : Наказ Міністерства охорони здоров'я України від 25 вересня 2000 р. № 226. Міністерство охорони здоров'я України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0698-00#Text>.
5. Про застосування трансплантації анатомічних матеріалів людині : Закон України від 17 травня 2018 р. № 2427-VIII. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2427-19#Text>.
6. Загальна теорія держави і права : підручник / М.В. Цвік, О.В. Петришин, Л.В. Авраменко та ін. ; за ред. М.В. Цвіка, О.В. Петришина. Харків : Право, 2009. 584 с.
7. Стеценко С.Г., Стеценко В.Ю., Сенюта І.Я. Медичне право України : підручник / за заг. ред. С.Г. Стеценка. Київ : Правова єдність, 2008. 507 с.
8. Про затвердження Порядку застосування допоміжних репродуктивних технологій в Україні : Наказ Міністерства охорони здоров'я України від 09 вересня 2013 р. № 787. Міністерство охорони здоров'я України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1697-13#Text>.

